

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia 22 (2024)

ISSN 2081-1861

DOI 10.24917/20811861.22.7

Agnieszka Łuszek

Uniwersytet Wrocławski

ORCID 0000-0002-2926-5745

(Nie)obecne? Rola kobiet w świecie książki i bibliotek w Polsce w okresie międzywojennym

Wstęp

W niniejszym artykule nie poszukiwano odpowiedzi na pytanie, czy kobiety w mniejszym stopniu niż mężczyźni w okresie międzywojennym uczestniczyły w budowaniu świata książki i bibliotek. Odpowiedź jest przecież oczywista. Uwarunkowania społeczne i kulturowe – a także prawne w początkach istnienia niepodległej Polski¹ – narzucały kobietom inne role niż naukowczyni czy liderki, nawet jeśli po I wojnie światowej zaszły znaczące zmiany w świadomości społecznej i kwestia udziału kobiet w życiu publicznym oraz ich pracy zawodowej nie budziła już tylu kontrowersji co wcześniej.

Wiadomo, że kobiety pracowały w bibliotekach, że publikowały na łamach prasy księgoznawczej, znane są nazwiska przynajmniej tych najbardziej aktywnych. Między 1921 a 1931 r. liczba kobiet pracujących zawodowo zwiększyła się o prawie 60%², i wiele z nich znalazło zatrudnienie w urzędach (m.in. w bibliotekach czy szkolnictwie). Po 1918 r. kobiety przestały pracować jedynie charytatywnie w bibliotekach oświatowych, w czytelniach czy wypożyczalniach. Zaczęły pracę zawodową, płatną, także w bibliotekach naukowych. Na przykład w 1919 r. po raz pierwszy Biblioteka Jagiellońska przyjęła do pracy kobietę – Wandę Konczyńską, a w 1921 r. Zofię Ameisenową i Helenę Lipską (ta ostatnia jako pierwsza kobieta dostała tam etat). Podobnie w Ossolineum pojawiły się stypendystki – Eugenia Kurkowa, Stanisława Brykman, Janina Kelles-Krauz, Maria Łosiówna i in. Według Zofii Gacy-Dąbrowskiej w połowie lat 30. XX w. kobiety zdominowały już kadry biblioteczne³. W 1931 r. kobiety stanowiły 29,87% pracowników umysłowych⁴.

1 Por. M. Łysko, *Udział kobiet w życiu publicznym II Rzeczypospolitej Polskiej*, „Miscellanea Historico-Juridica” 2015, t. 14, z. 1, s. 381–400; J. Dufurat, *W okresie powolnej modernizacji. Kobieta w II Rzeczypospolitej – próba bilansu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2020, t. 147, z. 4, s. 811–822.

2 Por. J. Żarnowski, *Praca zawodowa w Polsce międzywojennej*, [w:] *Kobieta i praca. Wieki XIX i XX*, t. 6, red. A. Żarnowska, A. Szwarc, Warszawa 2000, s. 121–122.

3 Z. Gaca-Dąbrowska, *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007.

4 Por. J. Żarnowski, dz. cyt., s. 121–122.

Warto poszukać jednak odpowiedzi na pytanie, czy praca zawodowa pociągnęła za sobą refleksję nad uprawianą dziedziną, czy też bibliotekarki wpisywały się w stereotyp tamtych czasów, mówiący, że „Twórczość naukowa wymaga zupełnego oddania się nauce, myśli skupionej w jednym kierunku. [...] Kobieta zaś jest niewolnicą drobnych codziennych obowiązków”, jak stwierdził fizyk Marian Smoluchowski w 1912 r. nawołując jednocześnie:

Kobietom, które wstępują na drogę naukową, powinno się ułatwiać ich powołanie; powinny nareszcie zniknąć wszelkie zewnętrzne przeszkody, owe śmieszne przesady, owe przestarzałe poglądy, które zamykają dostęp kobietom do niektórych instytucji naukowych, które im utrudniają kształcenie się, pracę naukową, dostęp do katedr uniwersyteckich⁵.

W dzisiejszych czasach bibliotekarstwo, zwłaszcza publiczne, ma twarz kobiety. Jak było w okresie międzywojennym? Czy kobiety zajmowały się tylko dziedzinami, które „tradycyjnie” były dla nich rezerwowane – bibliotekarstwem oświatowym i książką dla dzieci, czy może znalazły dla siebie także inne pola aktywności? Na ile to one właśnie tworzyły zręby organizacyjne i instytucjonalne nowoczesnego bibliotekarstwa? Były autorkami znaczących monografii, czy jedynie spisywały doświadczenia z pracy bibliotecznej? Dyskutowały o ważnych dla dyscypliny kwestiach, uczyły zawodu kolejne pokolenia czy jedynie przejmowały rozwiązania wypracowane przez mężczyzn? Warto to sprawdzić.

Baza źródłowa

W XIX w., wśród protoplastów nauki o książce, nie spotkamy nazwisk kobiet. Zawsze mowa jest o Jerzym Samuelu Bandtkiem, Joachimie Lelewelu, Aleksandrze Bohatkiewiczu czy Józefie Muczkowskim. Nie ma żadnych dzieł z tamtego okresu napisanych przez kobiety. Jak wiemy, refleksja nad światem książek wyrastała z praktyki bibliotecznej, której kobiety mieć nie mogły, skoro biblioteki naukowe w owym czasie były dla nich niedostępne (nawet w okresie międzywojennym dyrektorami wszystkich dużych bibliotek naukowych byli mężczyźni), a bibliotekarstwo publiczne, główny obszar ich działalności w późniejszym okresie, istniało w wieku XIX w. w ograniczonym jeszcze zakresie.

O dwudziestolecu międzywojennym Aleksander Birkenmajer tak mówił podczas I Kongresu Nauki Polskiej: „Był to okres niezmiernie bujnego, żywiołowego po prostu rozkwitu badań bibliologicznych u nas, tak jakby jedno pokolenie chciało nadrobić zaniedbania paru poprzednich i za jednym zamachem zrównać się z poziomem nauki u sąsiadów zachodnich i wschodnich”. W jakim stopniu kobiety miały w tym swój udział? W opracowaniach dotyczących tamtego okresu nie znajdziemy zbyt wielu postaci kobiecych – ani w tych starszych, ani nowszych. Więc chyba nie jest to kwestia czasu, w jakim powstały te publikacje; obecności lub nieobecności nurtu herstory w historiografii⁶, że gdy mowa o postaciach uznanych

5 Cyt. za: K. Striker, K. Wojtaszczyk, *Społeczne bariery rozwoju kadry naukowo-dydaktycznej uczelni wyższej*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2009, z. 6, nr 14, s. 481.

6 Badania nad rolą kobiet w dziejach wpisują się w „nowe podejścia w nauce historii”; chodzi m.in. o historię kobiet i studia gender, jak pisała Ewa Solska we *Wprowadzeniu do*

za pierwszoplanowe, wybitne, najważniejsze, wymieniani są właściwie tylko mężczyźni.

Wystarczy zajrzeć do pracy Hanny Łaskarzewskiej, *Wielcy nieobecni. Pierwsza generacja liderów Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*⁷. W starszych – Stefana Kubowa *Sylwetki polskich bibliologów*⁸ też brak kobiet. W *Twórcach nowoczesnego bibliotekarstwa polskiego*⁹ na 19 sylwetek 2 to kobiety (Helena Radlińska – pionierka badań czytelnictwa w Polsce i Regina Fleszarowa – pierwsza w dziejach polskiego bibliotekarstwa posłanka i senatorka, walcząca o sprawy książki i bibliotek). Anna Żbikowska-Migoń w obszernym artykule *Tradycje polskiej bibliologii* opisała dokonania samych mężczyzn¹⁰. W *Kronice SBP* wśród „czołowych osobistości elity zawodowej bibliotekarstwa polskiego” wymieniono tylko jedną kobietę – Wandę Dąbrowską, organizatorkę bibliotekarstwa powszechnego (na 11 mężczyzn)¹¹. Andrzej Mężyński w książce poświęconej Stowarzyszeniu Bibliotekarzy Polskich w podrozdziale *Liderzy* też nie uwzględnił kobiet, bo nie pełniły funkcji ani przewodniczących Związku, ani zastępców¹². W pracy Zofii Gacy-Dąbrowskiej *Bibliotekarstwo w II Rzeczypospolitej*¹³ w *Przedmowie* na 7 mężczyzn autorka wymieniła tylko jedną kobietę – Helenę Radlińską, a w rozdziale przedstawiającym *Naukę o bibliotece* w ogóle nie pisała o kobietach (warto nadmienić, że jednocześnie Z. Gaca-Dąbrowska jako jedyna zwróciła uwagę na kwestię płci w zawodzie). Także Beata Żołędowska-Król w podrozdziale *Twórcy teoretycznej refleksji nad kształtem nauki o książce i bibliotece* uwzględniła dokonania jedynie jednej kobiety – Heleny Radlińskiej, zaliczając ją do „nurtu psychologicznego i pedagogicznego, powiązanego z bibliotekarstwem oświatowym i badaniami czytelnictwa”¹⁴. Podobnie w innych opracowaniach kobiety nie pojawiają się wcale lub sporadycznie¹⁵.

metodologii historii. I choć opracowań dotyczących historii kobiet przybywa (por. teksty Małgorzaty Dajnowicz, Dobrochny Kałwy, Agnieszki Nikliborc czy prace prowadzone w Ośrodku Badań Historii Kobiet Instytutu Studiów Kobięcych), nurt ten wciąż nie jest zbyt widoczny w badaniach nad książką, biblioteką czy prasą w Polsce.

7 H. Łaskarzewska, *Wielcy nieobecni. Pierwsze generacje liderów Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*, Warszawa 2019.

8 S. Kubów, *Sylwetki polskich bibliologów*, Wrocław 1983.

9 *Twórcy nowoczesnego bibliotekarstwa polskiego*, Wrocław 1974.

10 A. Żbikowska-Migoń, *Tradycje polskiej bibliologii*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Bibliotekoznawstwo” 1970, nr 121, t. 6, Wrocław s. 3–60.

11 *Kronika Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich 1917–2000*, red. A. Kempa, Warszawa 2001.

12 A. Mężyński, *Związek Bibliotekarzy Polskich (1917–1945)*, [w:] *Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Przeszłość i teraźniejszość 1917–2017*, red. J. Konieczna, Warszawa 2017.

13 Z. Gaca-Dąbrowska, dz. cyt.

14 B. Żołędowska-Król, *Rozwój myśli księgoznawczej i bibliotekoznawczej w świetle czasopism naukowych i fachowych wydawanych na terenach ziem polskich (1901–1939)*, Katowice 2019, s. 88.

15 Por. J. Korpała, *Zarys dziejów bibliografii w Polsce*, Wrocław 1953; A. Łuszpak, *Inspiracje filozoficzne w polskiej myśli bibliologicznej*, Wrocław 2020; J. Ratajewski, *Wprowadzenie do bibliotekoznawstwa*, Warszawa 2002.

Z powyższego zestawienia widać, że kobiety nie grają pierwszoplanowej roli w opracowaniach z zakresu kultury książki okresu międzywojennego. Przy badaniu ich aktywności pomocny okazał się *Słownik pracowników książki polskiej*¹⁶, choć nie było to jedyne źródło. Materiały Związku Bibliotekarstwa Polskiego (te, które w ogóle przetrwały wojnę), choć pomocne, nie mogą dać pełnego obrazu uczestnictwa kobiet w kształtowaniu świata książki i bibliotek, skoro do ZBP należał bardzo mały odsetek kadr bibliotecznych. Mimo to są ważne, gdyż do Związku w tamtym okresie należeli nie tylko praktycy, lecz przede wszystkim najważniejsi polscy bibliolodzy; powszechne zresztą w międzywojniu było łączenie pracy zawodowej w dziedzinie bibliotekarstwa z uprawianiem nauki, namysłem nad dyscypliną, próbą wypracowania ram naukowych i organizacyjnych. Wśród tych organizatorów byli uczeni, działacze oświatowi, „obok snobizujących bibliofilów – praktycy zza biur bibliotecznych”, jak pisał J. Baumgart. Międzywojenne czasopiśmiennictwo fachowe i naukowe z kręgu kultury książki dostarczyło kolejnych materiałów do analizy.

W sumie zidentyfikowano 390 „kobiet książki”, z czego 190 otrzymało własny biogram w *Słowniku pracowników książki polskiej*. Oczywiście wiele z nich wykonywało kilka zawodów czy pełniło różne funkcje, więc w poniższej tabeli niekiedy przypisano poszczególne postaci do kilku aktywności najbardziej dla nich reprezentatywnych, zdając sobie sprawę z arbitralności takiego rozwiązania. Z tego samego powodu nie podsumowano danych w tabeli – dodane wartości dałyby o wiele wyższy wynik, skoro wiele nazwisk pojawia się w kilku kategoriach.

Warto zaznaczyć, że wzięto pod uwagę te osoby, których czas działalności zawodowej faktycznie przypadł na okres międzywojenny, a nie te, choćby potem bardzo zasłużone, które dopiero zaczynały swą karierę zawodową.

Tabela 1. „Kobiety książki”

Badaczka czytelnictwa	2
Bibliografka	6
Autorka „Bibliotekarza”	57
Autorka – inne czasopisma	15
Autorka „Przeglądu Bibliotecznego”	26
Bibliofilka	2
Bibliolog	2
Bibliotekarka (biblioteki naukowe)	91
Bibliotekarka (biblioteki publiczne, szkolne)	45
Bibliotekarka (wypożyczalnie książek, inst. wydawnicze, inne)	2
Członkini Towarzystwa Miłośników Książki w Krakowie	5
Członkini Związku Bibliotekarzy Polskich	200
Historyk drukarstwa	1
Ilustratorka	5

¹⁶ *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Łódź 1972; *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, red. I. Treichel, Warszawa–Łódź 1986; *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement 2*, red. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2000; *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement 3*, red. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2010; *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement 4*, red. M. Rzadkowska, Warszawa 2016.

Introligatorka	3
Kierownik księgarni	1
Kopistka książek brajlowskich	1
Księgarz	5
Organizatorka i teoretyk bibliotekarstwa	1
Organizatorka biblioteki	5
Pracownica Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy	21
Pracownica Poradni Bibliotecznej	5
Redaktorka „Bibliotekarza”	2
Redaktorka – inne czasopisma	4
Redaktorka „Przeglądu Bibliotecznego”	2
Twórczyni ekslibrisów	1
Właścicielka księgarni	10
Właścicielka wypożyczalni książek	2
Wydawca	1
Współtwórcza bibliotekarstwa polskiego	1
Współzałożycielka biblioteki	1
Założycielka biblioteki	4
Zbieraczka książek	1

Źródło: opracowanie własne.

Najliczniejsza jest grupa członkiń ZBP, dużą grupę stanowiły też osoby pracujące w bibliotekach naukowych. Bibliotekarki z małych ośrodków nie znalazły się w SPKP. Nie publikowały, więc nie ma ich na kartach ówczesnych czasopism bibliotekarskich czy księgoznawczych, nie mówiąc już o wydawnictwach zwartych. Nie brały udziału w zjazdach, więc nie ma ich w materiałach pokonferencyjnych czy sprawozdaniach. Nawet jeśli były członkiniami ZBP, to szeregowymi, więc informacje o nich też raczej się nie zachowały. Nie miały więc zwykle szans trafić do *Słownika*.

Oprócz podania danych liczbowych warto przyrzeć się aktywności kobiet w dziedzinie kultury książki pod względem jakościowym. Czy były to jedynie bezimienne pracownice bibliotek, czy też publikowały prace księgoznawcze, działały w stowarzyszeniach, uczestniczyły w zjazdach naukowych lub kształciły przyszłe kadry?

Działalność publikacyjna

Analiza czasopism z kręgu kultury książki ukazujących się w czasie 20 międzywojennych lat pokazuje, że kobiety były obecne na ich łamach – stosunkowo rzadko jako redaktorki, dużo częściej jako autorki.

Jeśli mowa o obecności kobiet na polu fachowego czasopiśmiennictwa nie do przecenienia są zasługi W. Dąbrowskiej, która stworzyła pierwsze fachowe czasopismo bibliotekarskie w Polsce. „Bibliotekarz. Organ Sekcji Bibliotek Powszechnych Związku Bibliotekarzy Polskich” zaczął się ukazywać w 1919 r., jednak już po numerze 5/6 został zawieszony. Wznowiony został w 1929 r. jako „Biuletyn Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy”, już pod redakcją Faustyna Czerwijowskiego i Leona Bykowskiego. Od 6. rocznika ukazywał się jako „Bibliotekarz. Biuletyn Biblioteki

Publicznej m. st. Warszawy poświęcony sprawom bibliotek publicznych” i co ważne, do redakcji znów dołączyła W. Dąbrowska. W 1938 r. znów zmieniono podtytuł na „Czasopismo poświęcone sprawom bibliotek publicznych. Wydawane przez Związek Bibliotekarzy Polskich i Bibliotekę m. st. Warszawy”, a do redakcji weszła kolejna kobieta – R. Fleszarowa z Rady ZBP. Zespół redakcyjny „Bibliotekarza” był dość mocno sfeminizowany jak na tamtą epokę. Mimo to na łamach pisma w ramach materiałów do Słownika bio-bibliograficznego ukazały się sylwetki tylko 2 kobiet – H. Radlińskiej i Wiktorii Muklanowicz.

Wśród autorek „Bibliotekarza” znaleźć można najbardziej aktywne bibliotekarki tamtej epoki. Bibliotekarstwem dziecięcym zajmowały się Alina Łasiewicka i Maria Gutry, kształceniem bibliotekarzy W. Dąbrowska, ona też pisała o ustawie bibliotecznej czy pracy bibliotekarza – zarówno w aspekcie technicznym, jak i pedagogicznym. Na łamach pisma autorki pokazywały też wzory zagraniczne – W. Dąbrowska informowała o współczesnym włoskim bibliotekarstwie, J. Skarżyńska – o bibliotekach w ZSRR, z kolei Aniela Mikucka o współpracy bibliotek w Anglii czy polityce bibliotecznej w Niemczech. Publikowały tam też Jadwiga Bornsteinowa, Jadwiga Dąbrowska, R. Fleszarowa, Stefania Osmólska, H. Radlińska, Mira Wilczyńska, Helena Drege, Maria Gorzechowska.

Analiza „Bibliotekarza” pokazuje, że w działach dotyczących nowych książek czy obszernym dziale dotyczącym bibliotekarstwa na łamach zagranicznych czasopism większość materiału było autorstwa kobiet. W sumie było to ponad 20 kobiet, m.in. Halina Kuropatwicka, A. Mikucka, Barbara Groszlikowa, Julia Millerowa, M. Wilczyńska, W. Dąbrowska, A. Łasiewicka, Elżbieta Horodyńska, Zofia Rodziewicz, Maria Magdalena Kwasięborska. Również recenzje pisały kobiety – Irena Morsztynkiewiczowa, Janina Sadowska, Nela Szwejcerowa czy Zofia Tarczyńska.

Inny charakter niż fachowy, instruktażowy „Bibliotekarz” miał „Przegląd Biblioteczny. Wydawnictwo Związku Bibliotekarzy Polskich. Centralny Organ naukowy bibliotekarstwa polskiego”. Z deklaracji pisma wynika, że „Przegląd” chciał uczestniczyć w budowie polskiego bibliotekarstwa – a czy kobiety uczestniczyły w jego budowie? W latach 1927–1948 prowadził go Edward Kuntze, jednak sekretarzem generalnym była kobieta, Maria Danilewicz. Pismo szczyliło się wysokim poziomem, miało ambicję zajmować się nie tylko praktyką bibliotekarstwa, lecz także jego historią i teorią, bibliotekami naukowymi, zawodem bibliotekarza, historią książki oraz bibliotekarstwem zagranicznym. W związku z tym powołano stałych korespondentów do kontaktów z zagranicznymi czasopismami. Zofia Ciechanowska wysyłała notatki do prasy francuskiej (pozostałych 4 korespondentów to mężczyźni), a opracowanie spisu czasopism, na łamach których planowano informować o polskim bibliotekarstwie, przypadło w udziale W. Dąbrowskiej.

Jak obliczył Z. Gruszka, w ciągu 13 lat istnienia pisma prace na jego łamach opublikowało 158 osób¹⁷. Wśród najaktywniejszych autorów, którzy zamieścili po 10 artykułów, brak nazwisk kobiet. Znaleźć je można dopiero w grupie osób, które zamieściły po 3 (Z. Ameisenowa, Helena Hleb-Koszańska) lub 2 prace (J. Bornsteinowa, H. Lipska, Z. Radlińska). H. Hleb-Koszańska pisała o katalogu przedmiotowym, bibliotekach akademickich, podręcznikach bibliotekarskich, J. Bornsteinowa o bibliotekach naukowych i publicznych, urządzeniu bibliotek,

17 Z. Gruszka, „Przegląd Biblioteczny”. *Monografia*, Łódź–Warszawa 2012, s. 57.

statystyce bibliotecznej i klasyfikacji dziesiętnej, H. Radlińska o bibliotekach szkolnych i czytelnictwie.

Mniej aktywne autorki to Z. Ciechanowska – poruszała temat działalności bibliotek uniwersyteckich, W. Dąbrowska – ustawodawstwa bibliotecznego i Poradni Bibliotecznej, a J. Filipkowska-Szemplińska – bibliotek szkolnych i oświatowych oraz sieci bibliotecznej.

W dziale recenzyjnym, w przeglądach czasopism czy sprawozdaniach prym wiodła Z. Ciechanowska (27 prac). Publikacyjnie wyróżniała się także W. Dobrowolska (15), H. Lipska i Bożenna Szulc-Golska (po 12). Stały dodatek – Bibliografia Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa – opracowywany był najpierw przez Władysława Tadeusza Wisłockiego, następnie przez Marię Friedbergową (za lata 1930–1934) i Wandę Żurowską (za lata 1935–1936). Indeks do „Przeglądu” sporządzała H. Lipska, podobnie spis treści do roczników 1–10, a korespondencję w imieniu pisma prowadziła Kazimiera Tatarowiczówna. W „Przeglądzie” nie brakowało więc kobiet, jednak zajmowały się bardziej sprawami organizacyjnymi, niż publikowaniem artykułów merytorycznych.

Inne międzywojenne czasopisma z kręgu książki to choćby „Exlibris” ze Lwowa, organ bibliofilów i bibliotekarzy małopolskich. W zeszytcie 1 (r. I) z 1917 r. Redakcja zamieściła nazwiska osób, które obiecały współpracę. To 39 nazwisk samych mężczyzn – „uczeni najznakomitsi i bibliofile polscy”¹⁸, jak ich określono. W piśmie sporadycznie ukazywały się prace kobiet – Z. Ameinsenowej, Julii Mękickiej, Marii Jarosławieckiej-Gąsiorowskiej i Marii Świeżawskiej. W kolejnym piśmie bibliofilskim – „Silva Rerum”, miesięczniku Towarzystwa Miłośników Książki w Krakowie Halina Zdzitowiecka-Jasieńska redagowała tomy V i VI, a w komitecie redakcyjnym – pod kierunkiem Kazimierza Witkiewicza – zasiadały m.in. H. Lipska i H. Zdzitowiecka-Jasieńska. Na jego łamach publikowały Zuzanna Rabska, M. Danielewiczowa, Irena Turowska, Irena Szayna Dankowa, H. Zdzitowiecka-Jasieńska, Maria Fredro Boniecka, M. Jarosławiecka, Wanda Germain. Także „Przegląd Księgarski” warto wziąć pod uwagę, poszukując śladów aktywności kobiet w czasopiśmiennictwie. Autorkami tekstów w tym piśmie bywały W. Dąbrowska czy H. Radlińska.

Kobiety były też autorkami książek, jednak często były to prace drobne, materiały instruktażowe i poradnikowe, katalogi wystaw lub odbitki z czasopism bibliotekarskich, pedagogicznych czy kulturalnych. Jak pisał Z. Gruszka¹⁹, polscy teoretycy nauki o książce tego okresu to mężczyźni, kobiety publikowały co najwyżej „prace cząstkowe”, jak Z. Ameisenowa czy H. Radlińska. A Mężyński naliczył wśród autorów publikujących w ramach prac Związku Bibliotekarzy Polskich 10 kobiet (m.in. M. Gorzechowska, Jadwiga Ostromęcka, W. Dąbrowska, M. Friedbergowa, Maria Hryniewicz, A. Łasiewicka, Hanna Dobrowolska, A. Mikucka), choć oczywiście nie tylko pod egidą ZBP czy Poradni Bibliotecznej ZBP wychodziły publikacje dotyczące świata książek i bibliotek²⁰. Najbardziej aktywne autorki w międzywojniu to W. Dąbrowska, H. Radlińska, J. Filipkowska-Szemplińska. Tematyka ich prac poniekąd potwierdza powszechne przekonanie, że kobiety zajmowały się głównie bibliotekarstwem oświatowym czy czytelnictwem lub książką dla dzieci (por. H. Radlińska, *Książka*

18 *Od Redakcji*, „Exlibris” 1917 r. 1 nr 1 s. 7.

19 Z. Gruszka, dz. cyt., s. 72 i niżej.

20 A. Mężyński, dz. cyt., s. 29 i n.

wśród ludzi; A. Mikucka, *Przedmiot, zakres i metody badań nad czytelnictwem*; A. Łasiewicka, *Praca wychowawcza i propagandowa w bibliotece dziecięcej*; H. Dobrowolska, *Technika czytania a czytelnictwo*; W. Dąbrowska, *Biblioteka szkolna: podręcznik*; H. Radlińska, M. Gutry, B. Groszlikowa, *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*; B. Groszlikowa, *Przyczynki do badań czytelnictwa dzieci i młodzieży*; J. Filipkowska-Szemplińska, *Organizacja bibliotek szkolnych oraz Zadanie i organizacja sieci publicznych bibliotek oświatowych w Polsce*).

Obecność kobiet w Związku Bibliotekarzy Polskich

Założony w 1917 r. Związek Bibliotekarzy Polskich z jednej strony miał charakter towarzystwa naukowego, z drugiej chciał dbać o interesy pracowników książki. Prowadzono działalność odczytową, naukową oraz wydawniczą. Urządzano wystawy książki, organizowano wycieczki do różnych instytucji książki, takich jak drukarnie, piapiernie, biblioteki i archiwa. ZBP prowadził też kursy bibliotekarskie.

Liczba członków ZBP w dniu zebrania organizacyjnego (21.10.1917) wynosiła 90 osób, do końca roku wzrosła do 117 osób. W 1920 r. było to 339 osób, w 1928 r. – 417. Dwa lata później – 497, a w 1939 r. ZBP liczył ok. 600 członków²¹. Z tych danych wynika, że bardzo niewielu bibliotekarzy angażowało się w prace Związku, skoro w Polsce bibliotek naukowych pod koniec lat 20. było ok. 451²², oświatowych w 1930 r. – 8526, a pod koniec badanego okresu 9411²³. Daje to 9862 placówek bibliotecznych, więc liczba 600 członków ZBP nie wydaje się imponująca, zwłaszcza że zaledwie 20% ZBP stanowili bibliotekarze oświatowi²⁴. A jaką część członków Związku stanowiły kobiety?

W „Przeglądzie Bibliotecznym” zamieszczono imienny spis członków ZBP za rok 1928²⁵. Obejmował on zarówno osoby fizyczne, jak i instytucje. W sumie wymieniono 408 członków, z tego 269 to bibliotekarze – 162 z bibliotek naukowych (głównie mężczyźni, z bibliotek naukowych w Warszawie, Krakowie, Poznaniu, Lwowie i Wilnie) i 107 z bibliotek oświatowych. Z tych 408 członków 200 to kobiety, 187 – mężczyźni, 21 stanowiły organizacje i instytucje.

W ZBP było więc stosunkowo dużo kobiet. Warto jednak przyjrzeć się strukturze Związku pod kątem zajmowanych przez nie stanowisk. Funkcji przewodniczącego nie pełniła w badanym okresie żadna kobieta. Kobiety zasiadały w Prezydium ZBP w rolach sekretarza – H. Drege, J. Filipkowska, W. Dąbrowska, M. Danilewicz; skarbnika – H. Radlińska, W. Dąbrowska oraz w Radzie ZBP – W. Dąbrowska, H. Radlińska, M. Danilewicz, M. Sokorska, A. Gryczowa, R. Fleszarowa. Ponadto tytułem członka

21 J. Włodarczyk, *Bibliotekarze w Polsce okresu międzywojennego*, Łódź 1988, s. 22.

22 J. Bornsteinowa, *Biblioteki naukowe w Polsce*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, r. 2, s. 283–299.

23 J. Janiczek, *Bibliotekarstwo oświatowe w Polsce po dwudziestu latach niepodległości*, „Bibliotekarz” 1939, r. 11, nr 1–2, s. 1–7.

24 Nie wiadomo dokładnie, ilu w nich pracowało bibliotekarzy. Por. A. Mężyński, dz. cyt., s. 56–57. Pracowników bibliotek próbowała policzyć J. Dąbrowska, organizując ankietę w latach 1928–1929, ale Koła ZBP nie odpowiedziały, więc wyników nie podano w „Przeglądzie Bibliotecznym”, jak planowano.

25 „Przegląd Biblioteczny” 1929, r. 3, z. 1, s. 76–87.

honorowego ZBP obdarzył w tym okresie jedną kobietę, H. Radlińską w 1937 r. (i czterech mężczyzn).

W „Przeglądzie Bibliotecznym” w 1935 r. pokazano zestawienie zatytułowane *Rozkład sił męskich i kobiecych w poszczególnych instytucjach* (dotyczyło tylko członków ZBP). Dane potwierdzają twierdzenie Z. Gacy-Dąbrowskiej, że w międzywojniu kobiety zaczęły dominować nie tylko w bibliotekach, ale też w Związku. Liczebnie, ale czy pod innymi względami też?

Tabela 2. „Rozkład sił męskich i kobiecych w poszczególnych instytucjach”

Biblioteki	Liczba mężczyzn	Liczba kobiet
Naukowe	98	115
Urzędów i instytucji	7	27
Ogólnokształcące	13	70
Szkoł średnich i powszechnych	4	1
Dochodowe	-	1
Instytucji	3	14
Osoby zainteresowane	20	22
Razem	145	250

Źródło: „Przegląd Biblioteczny” 1935, r. 9, s. 129.

W ZBP istniało około 30 sekcji i komisji, zajmujących się określonymi dziedzinami i zagadnieniami bibliotekarskimi, ale kobiety zasiadały na czele tylko kilku. Na przykład Sekcji Badania Czytelnictwa przewodniczyła H. Radlińska, Komisji ds. Bibliotek Ogólnokształcących W. Dąbrowska, potem H. Radlińska, a następnie R. Fle-szarowa i Z. Hryniewiczowa, Sekcji Pomocy Bibliotecznej dla Bezrobotnych Jadwiga Poczętowska, a Komisji Katalogowej – J. Ostromęcka i M. Gorzechowska. Sekcja Bibliotek Publicznych (Koło Warszawskie) działała pod kierunkiem J. Filipkowskiej-Szemplińskiej i J. Poczętowskiej, a w Komisji Propagandowej zasiadała dr Z. Balicka.

Tabela 3. Liczba i skład członków Związku Bibliotekarzy Polskich w 1936 r.

	Mężczyźni	Kobiety	Instytucje
Krakowskie	24	15	10
Lubelskie	6	13	----
Lwowskie	32	5	----
Łódzkie	11	21	---
Poznańsko-pomorskie	20	25	4
Śląskie	---	---	---
Warszawskie	42	183	9
Wileńskie	---	---	---
Razem	135	262	23

Źródło: Z. Gaca-Dąbrowska, dz. cyt., s. 187.

Żadne z kół ZBP nie powstało z inicjatywy kobiet, przynajmniej tak można sądzić na podstawie przekazów. Na dziewięć kół działających przed 1939 r. (Zagłębie Dąbrowskie, Wilno, Warszawa, Poznań, Lublin, Kraków, Łódź, Katowice, Lwów)

trzem przewodniczyły kobiety, jednak nie przez cały analizowany okres (Emilia Markiewicz-Białkowska, Lublin, 1935–1939; Ludwika Dobrzyńska-Rybicka, Poznań, 1939; R. Fleszarowa, Warszawa, 1936–1937). Kobiety były też obecne w zarządach kół na mniej eksponowanych stanowiskach, podobnie jak w Zarządzie całego ZBP. Jak przedstawiała się „geografia płci” w ramach kół ZBP, widać z zestawienia sporządzonego przez Z. Gacę-Dąbrowską za rok 1936.

Osiem regionalnych Kół ZBP prowadziło głównie działalność odczytową, informując w ten sposób wycich członków o trendach w bibliotekarstwie krajowym i zagranicznym. W najstarszym Kole, Warszawskim, działała m.in. H. Radlińska, W. Dąbrowska, R. Fleszarowa, J. Poczętowska, oraz J. Filipkowska-Szemplińska. W latach 1936–1937 ogłoszono 11 odczytów, z czego 4 autorstwa kobiet. W 1938 r. Koło zorganizowało jednodniową konferencję nt. szkolnictwa bibliotekarskiego, głos zabierały H. Radlińska, Z. Hryniewicz, Zofia Kossonogowa.

Koło Łódzkie, pierwsza placówka Związku poza Warszawą, początkowo skupiało głównie bibliotekarzy pracujących bezinteresownie w bibliotekach społecznych²⁶. Na tym terenie działała H. Radlińska, m.in. organizując cykl wykładów o czytelnictwie. W Zarządzie Koła Krakowskiego znalazły się Helena d'Abancourt i H. Lipska. Koło Poznańsko-Pomorskiemu od 1938 r. przewodniczyła prof. dr L. Dobrzyńska-Rybicka, działała w nim także dr B. Szulc-Golska. H. Drege oraz Ludwika Ruszczycówna znalazły się w Zarządzie Koła Wileńskiego. W 1937 r. z inicjatywy Janiny Skarzyńskiej Poradnia Biblioteczna Koła Wileńskiego rozpoczęła wykłady popularnonaukowe na Społecznych Kursach Samokształceniowych.

Działalność Poradni Bibliotecznej

W 1929 roku Zarząd Warszawskiego Koła ZBP powołał do życia Poradnię Biblioteczną, kierowaną przez kilka miesięcy przez J. Filipkowską-Szemplińską, następnie zastąpioną przez W. Dąbrowską. Poradnia zajmowała się przede wszystkim działalnością informacyjno-doradczą i wydawniczą. Opracowywano tam katalogi wzorcowe i zestawienia bibliograficzne, zaopatrywano biblioteki w gotowe komplety książek i wzory druków bibliotecznych. Prowadzono prace instruktorskie i kursy bibliotekarskie, udzielano także porad korespondencyjnych. W dwudziestoleciu międzywojennym Poradnia była jedną z najważniejszych placówek służących pomocą, instruktażem oraz materiałami bibliotecznymi. Jak bardzo była potrzebna, może świadczyć fakt, że w 1929 r. skorzystało z jej usług 127 instytucji, a pięć lat później aż 2193²⁷. Przy czym warto podkreślić, że zespół Poradni stanowiło zaledwie 5 stałych pracowników – oprócz W. Dąbrowskiej instruktorka Eugenia Malinowska, pracownica biurowa i działu bibliografii Józefa Słomczewska (potem Kornecka), Jadwiga Czarnecka – pracownica biblioteki i działu bibliografii, Władysława Goszczyńska – pracownica składnicy i księgowia. Działalność Poradni wspomagali współpracownicy, grupa słuchaczy i absolwentów rocznej szkoły bibliotekarskiej i Studium Pracy Społeczno-Oświatowej.

26 I. Nagórska, *Koło Łódzkie Związku Bibliotekarzy Polskich w latach 1919–1939 i jego przewodniczący Jan Augustyniak*, „Przegląd Biblioteczny” 1963, r. 31, nr 1, s. 1.

27 W. Dąbrowska, *Poradnia Biblioteczna Warszawskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1975, t. 11, s. 245.

Oprócz działalności poradnikowej we współpracy z absolwentami Wolnej Wszechnicy prowadzono badania nad psychologią czytelnika (Z. Hryniewicz, B. Groszlikowa, M. Gutry, J. Wuttkowa, J. Kuchta, A. Mikucka). Janina Skarzyńska opracowywała zestawienia bibliograficzne na temat zgłoszonych zagadnień, a Anna Ptaszyńska – zestawienie nowości wydawniczych.

Uczestnictwo w zjazdach i konferencjach

Zanim zaczęto organizować zjazdy pod egidą Związku Bibliotekarzy Polskich, pracownicy książki mieli okazję dyskutować o kulturze książki podczas zjazdów bibliofilskich. Na przykład podczas II Zjazdu Bibliofilów Polskich w Warszawie w r. 1922 powstała odrębna Sekcja Bibliotekoznawstwa i Bibliograficzna. W. Dąbrowska wygłosiła wtedy referat o czechosłowackiej ustawie bibliotecznej oraz na temat warszawskich bibliotek publicznych, J. Bornsteinowa o zastosowaniu klasyfikacji dziecięcej w bibliografii, a R. Fleszarowa przedstawiła mapę rozmieszczenia bibliotek w Polsce.

I Zjazd Bibliotekarzy we Lwowie odbył się w 1928 r. w związku z jubileuszem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Uczestniczyło w nim aż 417 przedstawicieli różnych środowisk. H. Radlińska została przewodniczącą Sekcji bibliotek oświatowych. Wygłaszała odczyty nt. potrzeb badań czytelniczych młodzieży szkolnej oraz o potrzebie kształcenia kadr bibliotecznych, a W. Dąbrowska poinformowała o projekcie ustawy bibliotecznej. W czasie kolejnego zjazdu w 1929 r. w Poznaniu zanotowano aktywność J. Dąbrowskiej – wygłosiła koreferat o rejestracji polskiej bieżącej produkcji wydawniczej. Kolejny zjazd odbył się dopiero 3 lata później w Wilnie i zgromadził jedynie 179 uczestników (czas kryzysu). H. Radlińska znów mówiła o potrzebie badań czytelniczych (to ona w Polsce spopularyzowała badania M. Rubakina i W. Hofmanna oraz badania amerykańskie) i o zadaniach bibliotekarza naukowego, a Z. Ciechanowska wypowiadała się o zawodzie bibliotekarskim (porównała warunki we Francji i Polsce). IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Warszawie w 1936 r. zgromadził aż 519 uczestników, w prezydium była m.in. L. Dobrzyńska-Rybicka, a sekretarzem została M. Bartczakówna. Sekcji bibliotek naukowych sekretarzewała M. Danielewiczowa, sekcji bibliograficznej H. Hleb-Koszańska i W. Parysówna, a sekcji bibliotek oświatowych J. Filipkowska-Szemplińska. Kobiety oprócz pełnienia tych funkcji wygłaszały też referaty, np. H. Więckowska o scalaniu zbiorów rękopiśmiennych w bibliotekach, Stanisława Sawicka o organizacji zbiorów graficznych w bibliotekach polskich, A. Kawecka-Gryczowa zaprezentowała bibliotekarstwo w ujęciu historycznym, a H. Radlińska przedstawiła problem kształcenia bibliotekarzy oświatowych.

Polskie bibliotekarki i działaczki obecne były też na arenie międzynarodowej. Wprawdzie stałym przedstawicielem ZBP przy IFLA był J. Muszkowski, ale już jego zastępczynią została J. Filipkowska-Szemplińska. Jeszcze w 1923 r. w Paryżu, na Międzynarodowym Kongresie Bibliotekarzy i Bibliofilów nie zanotowano wystąpień Polek, ale już 3 lata później w Pradze, B. Szulc-Golska przedstawiała problem polonizowania bibliotek wielkopolskich. W roku 1929 odbył się Światowy Kongres Bibliotek i Bibliografii we Włoszech, brały w nim udział m.in. J. Filipkowska-Szemplińska, Z. Ciechanowska, J. Dąbrowska, M. Kotwiczówna, I. Morsztynkiewiczowa. Warto

wspomnieć również kongres bibliotekarski w Brnie w 1932 r., na którym J. Muszkowski przedstawił ankietę przygotowaną przez Stanisławę Tarnawską, dotyczącą bibliotek szpitalnych (autorka opracowywała te ankiety w sanatorium, gdzie zmarła na gruźlicę w wieku zaledwie 30 lat). Materiał ten został uznany – obok niemieckiego opracowania – za najlepsze zestawienie statystyczne.

W 1935 r. na Światowy Kongres Bibliotekarzy i Bibliografów do Hiszpanii pojechały Helena Handelsman z Biblioteki Ministerstwa Sprawiedliwości oraz I. Morszyńkiewiczowa z Biblioteki Głównej Urzędu Statystycznego (sekcja bibliotek parlamentarnych, administracyjnych i przemysłowych). Towarzyszyła im A. Mikucka, studentka Studium Księgoznawstwa Wolnej Wszechnicy Polskiej. Felicja Działikówna opowiadała o międzynarodowej wymianie wydawnictw w ramach Sekcji współpracy i wzajemnej pomocy, a dr L. Dobrzyńska-Rybicka o książce hiszpańskiej w poznańskich bibliotekach w ramach prac Sekcji bibliotek i bibliografii. W Sekcji bibliotek oświatowych A. Mikucka wygłosiła referat autorstwa H. Radlińskiej nt. oceny zainteresowań czytelników i metody kierowania nimi. W konsekwencji podjęto rezolucję o utworzeniu międzynarodowego instytutu badań czytelnictwa.

W 1937 r. w Paryżu odbyła się Wielka Międzynarodowa Wystawa „Sztuka i Technika”. Za całokształt wystawy nagrodzono M. Danilewicz, sekretarza generalnego Rady ZBP, a za plan znormalizowanej biblioteczki ruchomej W. Dąbrowską. Przedstawiono planse sieci bibliotek w Polsce autorstwa Marii Obrębskiej-Stieberowej. Referat o problemach organizacyjnych dokumentacji na przykładzie Ośrodka Dokumentacji Joachima Lelewela w Wilnie wygłosiła dr H. Hleb-Koszańska.

Kształcenie kadr bibliotecznych

W okresie międzywojennym kobiety aktywnie włączyły się w kształcenie adeptów zawodu bibliotekarskiego. Zdobyć odpowiedniej wiedzy i kwalifikacji w tamtej epoce nie było łatwe, jako że na polskich uniwersytetach nie było katedr bibliotekoznawstwa, nie istniało też szkolnictwo średnie w tej dziedzinie. Jako jedyna w Polsce uczelnia na poziomie wyższym Wolna Wszechnica Polska prowadziła od 1925 r. na Wydziale Pedagogicznym kierunek bibliotekarski (przeznaczony dla bibliotekarzy bibliotek powszechnych, ale jej absolwenci pracowali też w naukowych) w ramach Studium Pracy Społeczno-Oświatowej. Sporą część zajęć prowadziły kobiety – H. Radlińska – badanie i organizacja czytelnictwa, M. Gutry – literatura dla dzieci i młodzieży, ćwiczenia z badania czytelnictwa, Amelia Hertz – historia pisma, W. Muklanowicz – bibliografia szczegółowa, ponadto H. Drege, J. Dąbrowska, A. Mikucka, J. Millerowa. Jednak kobiety nie tylko wykładały, często też same zdobywały w ten sposób niezbędne kwalifikacje, słuchaczkami tej placówki były ważne postaci w polskim bibliotekarstwie, m.in. J. Filipkowska-Szemplińska, M. Gutry, B. Groszlikowa, Z. Hryniewicz, A. Mikucka, Feliksa Bursowa, Zofia Rodziewiczowa.

Wysoki poziom nauczania oferowała też Jednoroczna Koedukacyjna Szkoła Bibliotekarska przy Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy, założona w 1928 r., 10 lat później przejęta przez Koło Warszawskie ZBP. Programy wykładów często publikowano w postaci broszur, stąd wiadomo, że wykładały tam Kazimiera Wilczyńska, W. Dąbrowska, H. Radlińska, M. Gutry, A. Mikucka, J. Świącicka. W 1937 r. dyplomy otrzymało 14 osób, w tym 12 kobiet. W 1939 r. Rada ZBP powierzyła kierowanie szkołą bibliotekarską K. Wilczyńskiej.

Poszczególne Koła ZBP, Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy oraz Poradnia Biblioteczna organizowały szereg krótkich kursów zawodowych, w szczególności dla pracowników bibliotek oświatowych. Między 1918 a 1939 r. odbyło się takich kursów ok. 130²⁸. Wykładały na nich m.in. H. Radlińska, W. Dąbrowska, S. Osmólska, A. Gryczowa, Jadwiga Giemzowna, A. Mikucka, J. Millerowa, I. Jurgielewiczowa, B. Groniowska oraz Sabina Sulikowska i Stanisława Czekalska z MBP w Łodzi.

ZBP planował zorganizować stałe kursy także dla bibliotekarzy naukowych, jednak nie udało się zrealizować tego pomysłu. Tylko raz odbył się kurs dla bibliotekarzy naukowych w Werkach pod Wilnem (3–24 VII 1938). Część wykładowców stanowiły kobiety – dr J. Karwasińska mówiła o archiwistyce, a Z. Ciechanowska o bibliotekach w Niemczech.

Powodzeniem cieszyły się kursy korespondencyjne. Podczas jednego z nich, w 1937 r. A. Mikucka informowała o bibliotekach w innych krajach i zagadnieniach czytelnictwa, J. Jurgielewiczowa zapoznała słuchaczy z techniką pracy umysłowej, a M. Wilczyńska z pracą informacyjną. W 1938 r. na 38 słuchaczy kursu korespondencyjnego 24 stanowiły kobiety.

W sumie w analizowanym przedziale czasu na kursach i szkoleniach bibliotekarskich kwalifikacje zawodowe uzyskało ok. 500 osób²⁹, z czego spora część słuchaczy to były kobiety. Na przykład na kursach prowadzonych przez Poradnię Biblioteczną zaledwie 20% miejsc zajmowali mężczyźni.

Od roku 1928 r. główną troską Związku było uzyskanie osobnej pragmatyki służbowej dla pracowników bibliotek. Chodziło o wyodrębnienie bibliotekarzy z rzeszy pracowników administracyjnych jako pracowników o specjalnych kwalifikacjach, o uznanie naukowego charakteru pracy bibliotekarskiej, a tym samym umożliwienie twórczej pracy naukowej, w szczególności w dziedzinie księgoznawstwa, bibliografii i bibliotekoznawstwa. Dla pracowników państwowych bibliotek naukowych co kilka lat organizowano egzaminy państwowe na urzędników państwowych. W sumie przystąpiły do nich 103 osoby, zdało 98, wśród nich były też kobiety, np. mgr Władysława Borkowska, dr A. Gryczowa, dr H. Hleb-Koszańska, Anna Lewicka, dr Kazimiera Lipska, Hanna Pliszczyńska, dr I. Turowska-Barowa.

Zakończenie

Celem artykułu nie było dokładne liczbowe przedstawienie udziału kobiet w tworzeniu instytucji książki i bibliotek w okresie międzywojennym w Polsce (niemożliwe w ramach krótkiej pracy i wymagające z pewnością dalszych badań), lecz raczej zarysowanie pola badawczego. Z pewnością nie udało się zidentyfikować wszystkich kobiet pracujących / działających w obszarze kultury książki, lecz nawet z tego krótkiego przeglądu widać, iż ich wkład był znaczący. Oprócz wyżej opisanych obszarów kobiety angażowały się też w działalność nowo powstałej Biblioteki Narodowej (J. Dąbrowska kierowała bieżącą bibliografią narodową), walczyły o ideę uchwalenia ustawy bibliotecznej (H. Radlińska, W. Dąbrowska), o finansowanie bibliotek z budżetów samorządów (R. Fleszarowa), rejestrację czynnych bibliotekarzy

28 Por. A. Mężyński, dz. cyt., s. 53; H. Więckowska, *Akademickie kształcenie bibliotekarzy. Zarys historyczny*, Warszawa 1979, s. 21.

29 Z. Gaca-Dąbrowska, dz. cyt., s. 171.

(J. Dąbrowska) czy stworzenie podręcznika bibliotekarskiego (H. Hleb-Koszańska). To praca i zaangażowanie kobiet pozwoliły na tak znaczący rozwój bibliotekarstwa oświatowego czy badań czytelnictwa, a przecież często, mimo swych osiągnięć, nie były traktowane jak równorzędny partner w dyskusji. Świadczyć o tym może list jednej z najaktywniejszych „kobiet książki” dwudziestolecia międzywojennego, H. Hleb-Koszańskiej do Adama Łysakowskiego. Pisała, że w sprawozdaniach zjazdowych „ludzie ją jedzą” czyli krytykują. Dlaczego? Bo mówi „zbyt obszernie i [sic!] imperatywnie!”³⁰ (w domyśle – jak na kobietę).

Lucja Charewiczowa, historyczka i działaczka oświatowa z okresu międzywojennego, która w czasie okupacji pracowała w Bibliotece Ordynacji Zamojskiej, przytoczyła opinie ówczesnych uczonych, że praca kobiet w nauce to „Robótka, przyczynkarstwo i odtwórczość”³¹. Zarzuty tego typu pojawiały się także w stosunku do kobiet zajmujących się innymi dyscyplinami, jednak wydaje się, że kobiety pracujące w obszarze kultury książki wychodziły poza te ramy, nawet jeśli żadna z nich nie stworzyła dzieła na miarę *Życia książki* Jana Muszkowskiego czy *Teorii bibliografii w zarysie* Stefana Vrtela-Wierczyńskiego.

Bibliografia

IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 1937.

Bibliotekarstwo polskie 1925–1951 w świetle korespondencji jego współtwórców, wyboru z listów A. Łysakowskiego, M. Łodyńskiego, J. Grycza i H. Hleb-Koszańskiej dokonała, wstępem, przypisami i indeksem opatrzyła M. Dembowska, Warszawa 1995.

Bornsteinowa J., *Biblioteki naukowe w Polsce w oświetleniu statystycznym*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, r. 2, s. 283–299.

Dąbrowska W., *Poradnia Biblioteczna Warszawskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1975, t. 11, s. 215–253.

Dufrat J., *W okresie powolnej modernizacji. Kobieta w II Rzeczypospolitej – próba bilansu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2020, t. 147, z. 4, s. 811–822.

Filipkowska-Szemplińska J., *Zadanie i organizacja sieci publicznych bibliotek oświatowych w Polsce*, Warszawa 1936.

Gaca-Dąbrowska Z., *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007.

Gruszka Z., „Przegląd Biblioteczny”. *Monografia*, Łódź–Warszawa 2012.

Janiczek J., *Bibliotekarstwo oświatowe w Polsce po dwudziestu latach niepodległości*, „Bibliotekarz” 1939, nr 1–2, s. 1–7.

Kolbuszewska J., *Kobiety w nauce – akademicki awans polskich historyczek wczoraj i dziś*, „Sensus Historiae” 2015, t. 19, s. 109–121.

Korpała J., *Zarys dziejów bibliografii w Polsce*, Wrocław 1953.

³⁰ *Bibliotekarstwo polskie 1925–1951 w świetle korespondencji jego współtwórców*, wyboru z listów A. Łysakowskiego, M. Łodyńskiego, J. Grycza i H. Hleb-Koszańskiej dokonała, wstępem, przypisami i indeksem opatrzyła M. Dembowska, Warszawa 1995.

³¹ Cyt. za: J. Kolbuszewska, *Kobiety w nauce – akademicki awans polskich historyczek wczoraj i dziś*, „Sensus Historiae” 2015, t. 19, s. 109–121.

- (Nie)obecne? Rola kobiet w świecie książki i bibliotek w Polsce w okresie międzywojennym [125]
- Kronika Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich 1917–2000*, red. A. Kempa, Warszawa 2001.
- Kubów S., *Sylwetki polskich bibliologów*, Wrocław 1983.
- Łaskarzewska H., *Wielcy nieobecni. Pierwsze generacje liderów Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*, Warszawa 2019.
- Łuszpak A., *Inspiracje filozoficzne w polskiej myśli bibliologicznej*, Wrocław 2020.
- Łysko M., *Udział kobiet w życiu publicznym II Rzeczypospolitej Polskiej*, „Miscellanea Historico-Juridica” 2015, t. 14, z. 1, s. 381–400.
- Mężyński A., *Związek Bibliotekarzy Polskich (1917–1945)*, [w:] *Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Przeszość i teraźniejszość 1917–2017*, red. J. Konieczna, Warszawa 2017, s. 13–70.
- Nagórska I., *Koło Łódzkie Związku Bibliotekarzy Polskich w latach 1919–1939 i jego przewodniczący Jan Augustyniak*, „Przegląd Biblioteczny” 1963, nr 1, s. 1–9.
- Ratajewski J., *Wprowadzenie do bibliotekoznawstwa*, Warszawa 2002.
- Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Łódź 1972; *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1986; *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement 2*, red. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2000; *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement 3*, red. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2010; *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement 4*, red. M. Rzadkowolska, Warszawa 2016.
- Solska E., *Specyfika i granice myślenia naukowego*, [w:] *Wprowadzenie do metodologii historii*, red. E. Domańska, J. Pomorski, Warszawa 2022, s. 50–70.
- Striker K., Wojtaszczyk K., *Spółeczne bariery rozwoju kadry naukowo-dydaktycznej uczelni wyższej*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2009, z. 6, nr 14, s. 474–486.
- Twórcy nowoczesnego bibliotekarstwa polskiego*, Wrocław 1974.
- Więckowska H., *Akademickie kształcenie bibliotekarzy. Zarys historyczny*, Warszawa 1979.
- Włodarczyk J., *Bibliotekarze w Polsce okresu międzywojennego*, Łódź 1988.
- Żbikowska-Migoń A., *Tradycje polskiej bibliologii*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Bibliotekoznawstwo” 1970, nr 121, t. 6, s. 3–60.
- Żarnowski J., *Praca zawodowa w Polsce międzywojennej*, [w:] *Kobieta i praca. Wiek XIX i XX*, t. 6, red. A. Żarnowska, A. Szwarc, Warszawa 2000, s. 119–140.
- Żołądowska-Król B., *Rozwój myśli księgoznawczej i bibliotekoznawczej w świetle czasopism naukowych i fachowych wydawanych na terenach ziem polskich (1901–1939)*, Katowice 2019.

Streszczenie

Artykuł stanowi próbę zbadania, jakie role pełniły kobiety w świecie książki i bibliotek w dwudziestoleciu międzywojennym w Polsce. Kwestia, na ile to kobiety tworzyły zręby nowoczesnego bibliotekarstwa wydaje się warta uwagi. Poszukiwano odpowiedzi na kilka pytań: czy kobiety były zaangażowane w rozwój prasy naukowej i fachowej? Czy były czynnymi członkiniami Związku Bibliotekarzy Polskich? Czy były obecne na arenie międzynarodowej?

Poszukiwały teoretycznych ram nauki o książce, czy jedynie relacjonowały doświadczenia z pracy bibliotekarskiej? Tekst ma stanowić przyczynek do pogłębionych badań, które warto podjąć w przyszłości.

Słowa kluczowe: kobiety, 20-lecie międzywojenne, kultura książki, bibliotekarstwo

(Not)Present? The role of women in the world of books and libraries in Poland in the interwar period

Abstract

The article is an attempt to examine the roles played by women in the world of books and libraries in the interwar period in Poland. The question of the extent to which women created the foundations of modern librarianship seems worthy of attention. Answers to several questions were sought: were women involved in the development of scientific and professional press? Were they active members of the Polish Librarians' Association? Were they present in the international arena? Did they seek theoretical frameworks for book studies or did they merely report on experiences from library work? The text is intended to be a contribution to in-depth research that is worth undertaking in the future.

Keywords: women, interwar period, book culture, librarianship